

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369546628>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

LOG Id: LOG_0171

LOG Titel: Caput Trigesimum Quintum. Gelala Aquatica: Tsjamhing. - XXXV. Hoofstuk. De water Gelala-Boom

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

citissime crescant, & per spinas introitum inpediant.
Folia hæc ulcerationibus quoque conducunt, & in olus cocta lactantibus exhibentur ad lac augendum uti præcedentis, in hunc vero ufum tales eliguntur arbores, quæ a litore remotæ sunt, quum falfedo maris folia quodammodo inficiat.

licht groeyen, en met bare doornen den ingank beletten.
Deze bladeren werden mede gebruikt tot ulceration, en in Sajor gekookt, om de zongende vrouwen de melk te vermeerderen, gelyk de voorgaande, werdende tot zodanigen gebruik uitgekooren die geen boomen, die wat van den strand afstaan, om dat anders de ziltigheid van de Zee de bladeren wat infecteert.

EXPLICATIO

Tabula Septuagesima Septima,

Quæ rānum exhibet A. foliosum Erythriæ caule inermi

- B. *Summam caulis partem floribus ornatam.*
- C. Siliquas.
- D. Officula feminalia.

OBSERVATIO.

Hæc proxime accedit, videturque eadem esse planta, quæ ERYTHRIA foliis ternatis, caule simplicissimo inermi vocatur a Royeno in Fl. Leidens. Prodr. p. 373. & est CORAL Carolinensis hastato folio Petiv. Hort. 106. & Dill. H. Elth. pag. 107. T. 90. F. 106.

NB. Rumphium hujus plantæ ramos foliosos & floriferos separatim delineavisse, est, quod primum folia progerminant, quæ, ubi flores prodeunt, omnia prolabantur, ita ut, quum floreat, omnibus suis foliis orbata sit hæc arbor, uti id in floribus talibus sæpius observavi arboribus.

UYTLEGGING

Van de zeven-en-zeventigste Plaat,

- Dewelke door lett. A. aanwyft een bladdragende tak van de Erythria zonder doornen.
- B. Een bloemdragende tros.
- C. De Houwen ofte Vruchten.
- D. De Zaat-korrels.

AANMERKING.

Deeze komt het naaste, en schynt dezelve plant te zyn, welke de ERYTHRIA met een enkele gladde steel, en met drie bladen genaamt werd, van de H. van Royen in zyn Prodr. Fl. Leidens. p. 373. en is de CORAL Carolinensis folio hastato van Petiv. drooge thuin No. 106. en van Dillen. in de Hort. Elth. p. 107. T. 90. Fig. 106. verbeeldt.

NB. Dat Rumphius van deze plant de bladgevende en bloemdragende steelen in 't byzonder vertoont, is om datze eerst de bladen geeft, en als de bloemen te voorschyn komen, die alle afwerpt, en alle de bloemen dan vertoont, gelyk ik dit dikmaals in deze bloeyende boomen gezien heb.

CAPUT TRIGESIMUM QUINTUM.

Gelala Aquatica: Tsjamging.

TERTIA nobis nota species est Gelala aquatica, quæ juxta ripas fluminum crescit, multoque humilior est binis prioribus, & aliquando frutescit, aliquando in humilem & incurvam excrescit arborem. Totaque planta multo spinosior est præcedentibus, immo spinis obsita est usque ad foliorum costas, nec tractabilis est. Rami ejus sunt fragiles, aquosi, & intus plurimum excavati. Folia longis itidem insident petiolis sine ordine ternæ semper conjuncta, sed minora & angustiora quam vulgaris, oblonga, in vetustioribus arboribus, quinque sexve pollices longa, tres lata digitos, superius glauca, subtus cinerea.

Flos duplex est, uterque brevibus ex racemis proveniens in ramorum extremo, minor quam in vulgari specie, ejusdem cæterum formæ. Maris flores, cujus arbor spinosior est, primo capitula sunt oblonga, ad apices parum incurvata, ex purpureo fusca, viridibus infidentia calicibus, aperti autem floris petalum superius retro flexum est more florum Fabarum, sanguinei coloris, in horum centro albicans capitulum seu germen adparet, ad latus ornatum binis violaceis foliolis, ex quibus emergunt decem longa albicantia & firma stamina: Siliquæ ac femina mihi hæcenus ignota sunt, quum raro reperiantur. Plantatæ vero in horto meo tandem fructus suos produxerunt, siliquas nempe protuberantes, uti priores, sed breviores & tenuiores, in quibus locantur fabæ oblongæ, dimidio minores quam in præcedentibus, frusta referentes cylindræ transversim scissæ vel volvuli, parum gibbosæ, duræ, glabræ, & obscure fuscæ; aliquando autem supremum hujus floris petalum intense purpureum est vel violaceum, ac firma ejus stamina adeo arcte sibi accumbunt, ut cornu referant.

Feminae flores, quæ plurimum modo frutescit ac minus spinosa est, plerumque sunt pallide virentes, sed aliquid violacei habent in supremo petalo, cæterum prioribus similes; utriusque flores semper terni conjuncti sunt brevibus in petiolis, tribus aliis oppositi, inque racemo plurimas obliquas formant cru-

XXXV. HOOFSTUK.

De water Gelala-Boom.

DE derde ons bekende zoorte is de water-Gelala, om datze langs de oevers van rivieren wafst, blyvende veel lager dan de beide voorgaande, zomtyds een struik, zomtyds een lagen en krömmen boom. Het gebêle gewasch is veel doornachtiger, dan de voorgaande, ja met doornen bezet tot aan de ribben van de bladeren, en gantsch niet om te handelen. De takken zyn breekzaam, waterachtig, en van binnen meest hol. De bladeren staan mede op lange steelen zonder order, ook drie en drie by malkanderen, maar kleinder en smalder, dan de gemeene, lankwerpige, aan de oude boomen vyf en zes duimen, aan de jonge boomen vier duimen lank, drie vingers breed, blaauw- of Zee-groen van boven, en vaal of grys van onderen.

De bloeme is tweederlei, beide aan korte troffen voortkomende aan het uiterste der takken, kleinder dan aan het gemeene, anders van het zelfde satzoen. Die van het manneken (wiens boom doornachtiger is) zyn eerst lankwerpige knoppen, aan de spitze wat krom, paars-bruin, en in groene huisjes staande, het blad van de opene bloem is aan het voorste wat achterwaarts geboogen, na de manier van boonen-bloetizels, boog- of bloet-root, aan het agterste der bloemen ziet men een witachtig beuveltje, ter zyden bekleed met twee kleine violette blaadjes, daar tusschen uitkyken tien lange, witte, en styve draden. De houwen en boonen zyn my nog onbekent, vermits zy zelden gevonden werden. Doch eindelyk hebben de geplante in mynen Thuin bare vruchten gegeven, te weten knoppige houwen, als de voorgaande, doch kleinder, en dunner, daar in leggen lankwerpige boonen half zo groot als de voorgaande, gelykende stukjes van een doorsneeden Cylinder of rolle, een weinig gebubbelt, hard, glad, en donker-bruin, zomtyds is het bovenste blad van deze bloeme hoog-purper of violet, en de styve draatjes leggen zo dicht tegens malkander, datze een boornetje gelyken.

Die van 't wyfsken ('t welk meest een struik blyft, en minder doornen heeft) zyn meest bleek-groen, met wat violet aan het bovenste blaadje, anders het voorige gelyk, beider bloemen staan altyd drie by malkander, op korte steeltjes, tegens over drie andere, en maken aan den tros veel schuinze kruiffen, onlieffelyk van smaak, het hout is

ces; Sapor ingratus est: Lignum albicat, molle est, & facillime exsicccandum. Floret in Augusto, quo & aliæ *Gelakæ*, in Amboina vero nunquam fructus ex hac productos vidi.

Nomen. Latine *Gelala Aquatica*. Malayensibus & Javanis *Tsjankring* & *Tsjankre*, ut & *Gelala Ayer*. Baleyensibus *Tsjangbing* & *Jangbing*, quod nomen Malayensibus quoque in usu est, Macassarensibus *Canne*.

Locus. In Amboina raro occurrit. Arborefcens in Lariqua & Hitoe, longa vero feu frutescens juxta ripas fluminis Elephantis, ubique non longe a mari: Magna vero copia reperitur in Java, Baley, Borneo, & Sumatra, uti & modicum in Ceramæ ora Orientali.

Ufus. Baleyenses & Javani juniora edunt folia tam cruda cum piscibus, quam cocta cum Calappi lymphâ in olus. Flores quoque per noctem in aqua macerati, ac dein cum Calappi lacte cocti eduntur. Folia itidem conteruntur cum odorato Boborri unguento, ut & vetustæ trunci spinæ, ut unguentum istud justam adquirat consistentiam, ejus radix cocta, propinata, & illimita Beriberi curat. Alii trunci cortice utuntur cum isto Seru eundem in modum ac finem. Bina siccissimi ligni frustra sibi invicem adtrita ignem excitant. Hoc quoque lignum præ aliis valet & aptum est ad ignem conservandum, carbonemque optimum format, ut funis ignarius.

Incolæ humilem adhibent speciem ad sepès hortorum ut & ad claustra, quum plurimos ejus ramos arcte terræ committant & implantent, qui sibi invicem excrefcentes intricantur, lateque sese extendunt, ramorum vero summitates sæpius dirumpendæ sunt, ut eo densiores sint sepès, minoraque gerant folia sine floribus vel fructibus.

Interior corticis ramorum pars rapfata vel contrita recentibusque inposita vulneribus, illa curat. Lignum ipsum contritum & propinatum conducit iis, qui sanguinem vel pus meunt.

wit, week, en zeer ligt opdroogende, bet bloeit in Augustus met de andere Gelalas, maar ik heb het in Amboina noit zien vruchten dragen.

Naam. In 't Latyn *Gelala Aquatica*, in 't Maleyts, en op Javaans *Tsjankring* en *Tsjankre*, ook *Gelala Ayer*. Op Baley's *Tsjanghing* en *Janghing*, welken naam by de Maleyers ook gebruikt werd, op Macassers *Canne*.

Plaats. In Amboina werd het weinig gevonden. Het boomachtige op *Larique* en *Hitoe*, het lange of struikagtige langs de kanten van de rivier den *Eliphant*, overal niet verre van Zee: maar in grooter abundantie vind men het op *Java*, *Baley*, *Borneo*, en *Sumatra*, als mede een weinig op de Oostkust van *Ceram*.

Gebruik. De Baleyers en Javanen eeten de jonge bladeren gaarn zo raauw, met *Bocassan* en vischen, als gekookt, met *Calappus-melk* tot moes. De bladeren wryven ze ook onder welriekende *Boborri zalve*, als mede de oude doornen van de *stam*, om die zalve hare beoorlyke consistentie te geven, zyn wortel gekookt, gedronken, en opgesmeerd, geneest de *Beriberi*: Andere gebruiken de *schorffe* van den *stam*, met die van *Seru* op gelyke manier. Twee stukskens van het droogste bout of takkens tegens malkander gevreeven, geven vuur: Gelyk ook dit bout voor andere bequaam is, om een smeulent vuur te houden, een vaste koole zettende, gelyk lont.

De Inwoonders gebruiken de laage zoorte veel om beiningen of beggen, zo wel om hare fortressen, als Thui- nen daar van te maken, veele stokken nevens malkanderen plantende, die dan dicht in malkander wasschen, en bun wyd uitbreiden, doch men moet de toppen dikwils afsoren, op datze te digter groeyen, en te kleinder bladeren bekomen, zonder vruchten of bloemen.

Het binnenste van de *schorffe* der takken geschraapt of gevreeven, en op versche wonden gelegt, geneest dezelve. Het hout werd ook gevreeven, en ingegeven tegens het bloet en etter pissen.

E X P L I C A T I O

Tabula Septuagesima Octava,

Quæ ramum exhibet *GELALÆ AQUATICÆ* seu *ERYTHRIÆ* caule spinuloso, flore pendulo calceolato.

Ubi Litt. A. *florem* repræsentat.
B. *Officula seminalia*.

O B S E R V A T I O.

Gelalæ species a *Valent. p. 217.* itidem commemorantur, sed notandum est in *Tab. sub No. XLVI.* spuriam insculptam esse plantam, quæ neutiquam est *Gelala aquatica*, sed *Piperis* vel *Saururi* species.

U Y T L E G G I N G

Van de acht-en-zeventigste Plaat,

Dewelke vertoont een Tak van de *Galala aquatica*, wiens steelen met kleine doortjes bezet zyn, en een bloem draagt met het blad ahangende.
Alwaar door Litt. A. de bloem verbeeldt wert,
B. De zaat-korrels.

A A N M E R K I N G.

De zoorten van de *Gelala-Boomen* werden gemeldt by *Valent. p. 217.* dog staat aan te merken, dat op de Plaat onder *No. XLVI.* een verkeerde plant en niet de *water-Gelala* verbeeldt wert, het welk een zoort van *Peper* ofte *Saururus* is.

